

20

שודדי המנורה האבודה

מנורת המקדש, ששבה ונבזזה בידי כובשים שונים, הופכת בידי סטפן צוויג למשל אופטימי על גורלו של העם היהודי ואת פסימי לגורלו האישי

השחר שלאחר הלילה הארוך

מנורת המקדש נגנבת שוב במאה החמישית לספירה, אך ילד קטן עד לגניבה ולא שוכח את המנורה ואת מה שהיא מסמלת. הסופר היהודי-אוסטרי סטפן צוויג במשל על אמונה בנצח ועל זהותו היהודית

/ אלי אשד /

מנורת שבעת הקנים, כלי קודש מרכזי במשכן ובבתי המקדש, עברה גלגולים רבים. היא נבזזה מבית המקדש הראשון לאחר חורבנו על ידי הבבלים, אולם בניגוד לכרובים ולארון הברית, היא נוצרה מחדש עבור הבית השני. לאחר חורבן בית שני נפלה המנורה בידי הרומאים, והיא מוצגת כירוע בתבליט המפורסם של תהלוכת הניצחון של טיטוס, החקוק בשער טיטוס שברומא, שהוא אחד השרידים המפורסמים ביותר של רומא העתיקה שהשתמרו עד עצם היום הזה. הכנסייה הנוצרית דאגה ככל הנראה לשמרו, כעדות לתבוסת היהדות.

בניגוד לשאר כלי המקדש – שנעלמו כולם, ויש להניח שזמן קצר לאחר לקיחתם בידי הרומאים הותכו ונמכרו בשוק – יש לנו ידיעות מדויקות על המשך גורלה של המנורה. היא נלקחה בידי הוונדלים הברברים לביר תם קרתגו שבצפון אפריקה, לאחר שכזו את רומא במאה החמישית לספירה. לאחר מכן, במאה השישית לספירה, חזרה המנורה לידי הביזנטים הנוצרים של הקיסר יוסטין ניאנוס שגברו על הוונדלים. המנורה נותרה אחד הסמלים הזכורים בערגה רבה מבית המקדש, ולגבי המשך השתלשלות קורותיה קיימות ספקולציות שונות.

השמועות מספרות שהקיסר יוסטיניאנוס הפקיד את המנורה באחת הכנסיות בירושלים, לאחר שיהודי הזהיר אותו מאסון שיפקוד את ממלכתו אם ישאיר אותה בקר נסטנטינופול, בדומה לאסונות שפקדו את רומא ואת קרתגו הוונדלית שבהן הוחזקה המנורה בעבר. לפי כמה ידיעות, בעקבות אזהרה זו שלח יוסטיניאנוס את המנורה למשמרת בכנסייה בירושלים. אך לאחר שהפרסים כבשו את העיר מידי הביזנטים במאה השביעית לספירה, נעז למו עקבותיה. על פי הערכת החוקרים היא ככל הנראה נקברה בארמיה בקרבת ירושלים, על מנת להסתירה מידי הפרסים הכובשים ומעיני היהודים.

לפי ידיעות אחרות המנורה נשארה בקונסטנטינופול עד שנת 1204, כאשר העיד נכבשה ונדרסה בידי צלבנים נוצרים, ואז נעלמו עקבותיה ואולי נשדרה בידי הצלבנים. על ידיעות אלו מתבססות כנראה הטענות שהמנורה נמצאת בגניזת הוותיקן עד היום – טענות שכנראה אין להן יסוד. לא סביר שהכנסייה הייתה מסתירה חפץ קרוש כזה. נהפוך הוא, היא הייתה מציגה אותה בגאווה מדי שנה, כעדות נוספת לניצחון הנצרות. המנורה כיכבה מאז בעיקר בסמלים של היהדות, והייתה לסמלה של מדינת ישראל.

פלישת הברברים

מנורת המקדש העסיקה גם את הסופר היהודי האוסטרי המפורסם סטפן צוויג, המוכר כיום כאחד מגדולי הסופרים במאה העשרים. ספרו, משנת 1937,



אחד מסמלי בית המקדש הזכורים בערגה רבה יורם רענן, "מנורת הזהב", צבעי מים על נייר עם פסטל, 2010

למקום. כאשר כתב אותו היה צוויג גולה שנמלט משלטון הנאצים, שאת הסכנה הטמונה בהם זיהה מזה שנים רבות. צוויג לא באמת הופתע מעליית הנאצים לשלטון. במכתב שכתב עוד בזמן מלחמת העולם הראשונה לידירו אברהם שברון – אספן אוטוגרפים ודיקנאות, שלימים עלה לארץ ישראל – הוא ניבא שלאחר המלחמה צפוי ליהודים חורבן גדול מידי הגרמנים.

צוויג עזב את ארצו אוסטריה, עוד בטרם פלשו אליה הנאצים. הספר פורסם במקור באנגליה, ותורגם לעברית פעמיים. בפעם הראשונה הוא תורגם לעברית בשם "המנורה הגנוזה", בתרגומו של ישראל פישמן (הוצאת יוסף שרברק, 1946). לאחרונה יצא הספר לאור תחת השם "המנורה הטמונה", בהוצאת תשע נשמות ובתרגומו של הראל קין.

בספר מתאר צוויג את עולמה של קהילה יהודית השרויה במצב של טלטלה כתוצאה מפלישות ברבי ריות בלתי פוסקות, שמאיימות להביא להשמדת כל מה שהיהודים מכירים. בכך הוא מתאר מציאות מקי בילה למה שחש בעצמו כאשר נאלץ לברוח מארצו, וכשכתב לאחר מכן את "העולם של אתמול" (1941)

הוא רומן היסטורי המתרחש במאה החמישית לספירה, בימי חורבן רומא בידי כובשיה הוונדלים. גבירת העולם לשעבר היא כעת מרמס לברברים, ובין החפצים שהם גונבים לכירתם בצפון אפריקה מצויה מנורת שבעת הקנים. אנשי הקהילה היהודית של העיר מנסים לעצור את הגניבה, אך לשווא. המנורה נלקחת ממקום מסתורי.

בלקיחתה צופה ילד קטן, שלא שוכח את המנורה ואת כל מה שהיא מסמלת. בבגרותו הוא הופך לאחד ממנהיגי הקהילה, ועודנו חי כאשר הקיסר הביזנטי יוסטיניאנוס כובש את הבירה הוונדלית קרתגו ומביא את המנורה לקיסר. הילד, כעת איש זקן, מבקש להשיב את המנורה לידי היהודים, אך הקיסר שונא היהודים מסרב ודואג שהמנורה תישלח לכנסייה בארץ ישראל. אלא שלפני המשלוח דואג היהודי הפיקח שייצרו עותק זהה של המנורה, ומה שנשלח הוא העותק של המנורה. המנורה המקורית נקברה בארמיה לעתיד הרחוק.

הספר נקרא בכיור כמשל לגורלו של העם היהודי המסומל בידי המנורה, שכמו העם היהודי לא תושמד לעולם גם כאשר היא גולה ונודדת ממקום

– ספר הגעגועים והנוסטלגיה למה שהיה ולא יחזור עוד בתרבות הכלל-אירופית.

ההתלקחות שלפני הדעיכה

ברוב פרסומיו נמנע צוויג מלעסוק באופן בולט בשאלות הקשורות ישירות ליהודים. כאשר עסק בנר שאים תנ"כיים – כמו במחזה הידוע "ידמיהו", שנכתב בימי מלחמת העולם הראשונה – היה זה כדי לדון בשאר לוח כלל-עולמיות של מלחמה ופציפיזם.

במכתבים שכתב צוויג לסופר הצעיר הנס רחנקרץ, ושנתרמו לאחר מכן לספרייה הלאומית, כתב צוויג: אין דבר שאני שונא יותר מאשר הסגידה העצמית של העמים וסירובם להכיר במגוון של צורות עם ושל סוגי האדם ולחוותם כיופייה של ההווה. מבחינת ההיסטוריה גרידא ברי לי כמובן שהיהדות משגשגת כעת מבחינה תרבותית ופורחת כפי שלא פרחתה מאות בשנים. יתכן שזו ההתלקחות שלפני הדעיכה. יתכן שאין זה אלא הבזק קצר בפרץ השנאה העולמית... בהמשך כתב:

על היהודי להתגאות ביהדות שלו ולהתפאר בה - אך אין זה יאה להתרברב בהישגים שהשגת במו ידיך, לא כל שכן בהישגיו של גוף המוני והמוגני שאליו אתה משתייך... גם האנטישמיות, גם השנאה, גם השיסוע העצמי הם מרכיבים עתיקי יומין של גורלנו ההיסטורי - הבעייתי תמיד... אל לנו אפוא לחפש דרך החוצה; עלינו להיות אמיצים כדי להישאר בתוך גורלנו. אם היהדות היא טרגדיה, הבה נחיה אותה.

למרות הסתייגותו מהצינונת, שראתה בה ירידה בדרגה, העריץ צוויג את תיאודור דזל, שהיה זה שקנה ממנו לראשונה יצירות ספרותיות. במכתב לסופר צעיר שחשב לעלות לארץ ישראל כתב צוויג:

בימים האחרונים קראתי ביומניו של הרצל. כל כך גדול היה הרעיון, כל כך טהור, כל עוד היה חלום בלבד, נקי מפוליטיקה וסוציולוגיה... אנחנו, שהיינו קרובים אליו, היססנו למסור את כל חיינו בידיו... אמרתי לו שאיני יכול לעשות דבר כלשהו אלא בשלמות... האומנות והעולם כמכלול היו חשובים לי מכדי להתמסר ללאום ותו לא... לך לשם (לארץ ישראל) רק אם אתה מאמין, לא מתוך גועל מן העולם הגרמני הזה או מתוך טינה המחפשת מוצא בבריחה.

סטפן צוויג היגר בסופו של דבר מאירופה, שאת תרבותה כל כך אהב, לברזיל, ושם התאבר יחד עם אשתו ב-1942 – בזמן שבאירופה השתוללה המלחמה שאותה צפה, וחזה שתחריב את התרבות האירופית. הוא חש שבלי תרבות זאת, הוא לא יכול עוד לחיות. במכתב ההתאברות שלו כתב: "עולמה של לשוני שלי שקע ואבר לי, ומולדתי הרוחנית, אירופה, איבדה את עצמה לדעת". הוא סיים במילים: "אני מברך את כל ידידי: הלוואי שיזכו לראות את עלות השחר לאחר הלילה הארוך. אני, שחסר סבלנות הנני ביותר, מקרים ללכת לפניהם".

הלילה הארוך שאליו התכוונן כעת, היה הלילה הארוך שאותו תיאר כזה שהיהודים נכנסים אליו בספרו "המגרר והטמונה". אבל צוויג חשב גם כנראה שלכל לילה יש סיום, כפי שת'אר בסיום הספר:

אבל מנורת הנצח עדיין ממתינה ערה בקברה שבאדמת המולדת, הסוד מגן עליה מכל זיהוי ופגע... עמים רבים התגוששו מאות בשנים על אדמתה, שבטים זרים, אחרים בכל פעם, נאבקו מעל שנתה: אך שום מעשה שוד לא יכול להשיגה, שום תאוות בצע לא יכלה להרוס אותה... ושום סקרנות לא שלחה עדיין יד אל מעמקיה. כמו כל סוד אלוהי, היא נחה בחשכת הדורות, ואין איש יודע אם תשכון שם תמיד, חבויה ואבודה לבני עמה, שימשיכו ללא מנוח בנדודיהם מפזורה לפזורה, או שמא ימצאנה מישהו ביום שבו ייאסף שוב העם, והיא תחזור להפיץ את אורה המנחם במקדש השלום. ●